

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА И БЪЛГАРСКИТЕ НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИ¹

Проф. д.ф.н. Петко Ганчев
Народен представител в 39 НС

Сред научните изследователи и водещите политици в света няма съмнение, че главната тема, около която като ос се организират вече десетилетие всички научни изследвания и политически решения и действия, е темата за ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА. Както ревностни привърженици, така и яростни отрицатели се опитват да обясняват ставащите бързи промени в съвременната цивилизация с процесите на глобализацията. Учени и политици се опитват да си обяснят ставащото и да предложат програми и модели за политическо, стопанско и социално поведение.

Глобализацията е обективен закономерен исторически процес, който се проявява в ограничени мащаби в предишните епохи, за да дойде времето на епохата след Втората световна война /1939-1945 г./, когато се разгръща новата глобализационна вълна. В годините след войната един след друг влязоха в действие множество качествено нови фактори като ракетно-ядрените оръжия, електронните и компютърни технологии, продуктите на новата химия с предварително задавани свойства, гениите и биологични технологии, усвояването на космоса и световния океан и т.н. Накратко, влязоха в действие факторите на научно-технологичната и научно-производствена революция, които доведоха и непрекъснато водят до качествени радикални промени в цялата система на живота на

¹ Редколегията на "Диалог" не споделя част от идеите на автора, но в духа научна толерантност, следван от списанието, публикува представения материал и се надява той да предизвика дискусия по повдигнатите от автора важни въпроси.

съвременната цивилизация и нарастваща динамика на нейното историческо развитие.

В съответствие с действието на тези фактори бихме могли да определим глобализацията като обективен закономерен исторически процес, който на всеки етап протича във формите, които му налага водещият субективен фактор на историческото развитие в съответствие със своята идеология, геополитически и геоекономически интереси. При глобализацията в резултат от действието на интеграционните процеси и множеството фактори, ускоряващи динамиката на развитието социалното време протича "по-бързо", а социалното пространство "се уплътнява" и става "по-тясно", като заедно с това се променя и степента на зависимост на отделните части и региони на планетата от глобалното пространство и обратно, цялото става в по-висока степен зависимо от отделните части на цивилизацията.

До 1990-91 г., когато рухна държавният социализъм в Съветския съюз и неговите централно и източноевропейски сателити, сред които и България глобализацията протичаше в ДВА ОСНОВНИ ВАРИАНТА: а/ вариантът на либералния капитализъм под егидата на САЩ и б/ вариантът на комунистическия интернационализъм под егидата на СССР. В "Студената война", в която противостояха тези два основни варианта, победи либералният капитализъм с по-мощно развита икономика, с по-значителни финансови ресурси, с по-силна мотивация за технологически иновации в производството и бита, и не най-накрая, с по-верни политически и геополитически стратегии. По такъв начин новият цикъл на глобализацията, започнал след края на "Студената война", изведе напред като единствен главен субект Запада под егидата на САЩ. Идеологията на новия глобализъм се оказа англо-американският вариант на неолиберализма. Определено най-благоприятни възможности глобализацията създава за най-развитите индустриални страни и преди

всичко за САЩ. В тази посока работят и редица от институциите от глобален характер като Международният валутен фонд /МВФ/, Световната банка /СвБ/, Световната търговска организация /СТО/, които се намират под контрола на САЩ.

Две главни тенденции характеризират съвременния етап на глобализацията - либералната представителна демократизация и свободният пазар. Тези тенденции лягат в основата на редица позитивни и негативни последици от разгръщане на глобализационните процеси.

I. НЯКОИ ПОЗИТИВНИ ПОСЛЕДИЦИ

На първо място, в резултат от действията на Транснационалните корпорации /ТНК/ светът е обхванат в ГЛОБАЛНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ МРЕЖИ, които го превръщат в една ГИГАНТСКА КООПЕРАЦИЯ с ново разделение на труда и единен (контролиран до 80 %) пазар. Тук всеки опит на някоя закъсняла в своята модернизация нация среща твърда съпротива и само невероятната гъвкавост, упоритост и напрежение на всичките ѝ сили за изнамиране на собствена незаета ниша в световната икономическа система и използване максимално възможностите на дадена геополитическа ситуация, може да осигури пробив и успех на тази нация. Примерите на Япония, Южна Корея, Сингапур, Финландия и др. са вече учебнически.

Второ, колкото и да са контролирани потоците на технологичните нововъведения от водещите икономически и технологически държави, глобализацията, създаването на ЕДИННО ИНФОРМАЦИОННО, ОБРАЗОВАТЕЛНО И НАУЧНО ПРОСТРАНСТВО позволява и на изостаналите в своето развитие общества да откриват свои писти за ускорено движение и да скъсяват дистанцията от напредналите държави. Прекрасен пример за това са новите индустриални държави от Югоизточна Азия, а през последните две десетилетия също Индия и Китай.

Трето, навсякъде в развитите индустриални страни наблюдаваме интензивен процес на **СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА КАПИТАЛА, СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА СОБСТВЕНОСТТА**. Вървят не само процеси на приватизация на държавната и едрата монополистическа собственост, мотивиращи неолибералната икономическа политика, но вървят и противоположните процеси на обединение в широки колективни форми на управление, функциониране и стопанисване на хиляди и стотици хиляди дребни форми на частна собственост. Какво друго представляват мощните **АКЦИОНЕРНИ ДРУЖЕСТВА** на Транснационалните корпорации, които дават 1/3 от световния БВП, ако не именно такива сдружения, разпрострели своите мрежи в много страни и региони в света. Някои от тези ТНК имат по-голям БВП от годишния БВП на много индустриални страни в света. Какво друго представляват мощните **КООПЕРАТИВНИ СДРУЖЕНИЯ**, които заемат от 80 до 100% от земеделското и други производства на много развити европейски страни, ако не именно такива колективни, при това силно демократични форми на обединение, организация и управление на огромен брой дребни частни дялове собственост.

Четвърто, в напредналите индустриални страни на Западна Европа, Северна Америка, Япония и Австралия наблюдаваме и интензивни процеси на **СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА УПРАВЛЕНИЕТО**. Заедно с отминаването на индустриалната или фордистката епоха отминават и централизираните структури на управлението на обществата, различните институции и организации и фирмите. Все по-мощни стават процесите на децентрализация и изграждане на **ХОРИЗОНТАЛНИ СТРУКТУРИ** на управлението в обществените системи и в системите на производство и организация. Настъпва **ПОСТФОРДИСТКАТА ЕПОХА** или епохата на фуджицизма / по името на първата корпорация въвела този модел на управление Fudjitsu Lmt./, където йерархичната пирамида на управлението

изчезва и центърът слиза долу, влизайки в хоризонтални връзки и отношения с управляваната система, правейки я съпричастна към вземаните управленски решения. По такъв начин както в отделните фирми, така и в мащабите на цялата обществена система се осъществява именно този процес на социализация на управлението. Нещо повече, все по-впечатляващо електронните средства, Internet и другите информационни мрежи позволяват на огромен брой индивиди да вземат непосредствено участие в обсъждането на един или друг въпрос от национално, регионално и планетарно значение и да се произнасят по приеманите решения. Все повече става ясно, че електронното правителство /правителства/ могат в скоро време да се превърнат от утопия в реалност.

Пето, една от основните тенденции, които дават съдържанието на глобализацията е тенденцията на ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ. Вече върви "четвъртата вълна" на демократизация обхванала постсоциалистическите страни от Централна и Източна Европа и бившите съветски републики. Все по-активно наред с правата на нациите и държавите напред излизат правата и свободите на човека, на отделните етноси и малцинствени групи. По такъв начин става уплътняване на цялата система от права и свободи, което обаче поражда и двойствени подходи на задаващите тон в глобализационните процеси развити общества на Запад и особено на САЩ по отношение на останалите страни. В този смисъл и по въпроса за демократизацията наблюдаваме явленията на прехода обхванали цялата обществена система в тази глобална епоха.

II. НЕГАТИВНИ ЕФЕКТИ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА

Безспорно, изследването на процесите на глобализация не е самоцелно занимание, а е продиктувано от необходимостта да се види както панорамата на възможности, от които всяко общество, всяка държава би могла да се възползва при изработването на практическите решения на

своята стратегическа и непосредствена управленска политика, така и да се очертаят негативните последици от дейността на миналите и сегашните поколения и евентуално да се търсят нови решения за неутрализиране и преодоляване на тези негативни ефекти и осигуряване на дългосрочна перспектива на обществото и на цялото човечество. Тук от особено значение е навреме да се видят опасностите, за да бъде своевременно направен историческия поврат към спасителни модели на социално-политическа и икономическа дейност.

В научната и политическата литература се анализират цяла редица негативни ефекти от разгръщането на глобализацията. Тук ще се спрем само на екологическите неравновесия, социалните неравновесия, демографските неравновесия и разбира се, на престъпността и тероризма. Като правило тези негативни процеси действат в система и взаимно усилват, по принципа на синергията, негативните ефекти върху отделните общества и върху цивилизацията като цяло.

И така.

Първо, ЕКОЛОГИЧНИТЕ НЕРАВНОВЕСИЯ. Вече минаха няколко десетилетия, откакто представителите на Римския клуб в серия доклади обявиха за настъпващата екологична криза в резултат от следваната досега стопанска стратегия и начин на живот. Съвместно и поотделно енергетиката, транспортът и индустрията, основани на използване на невъзобновяеми източници на енергия и материали и на следваната екстензивна, разпиляваща, разрушаваща и замърсяваща стратегия на икономическо развитие, доведоха до тотално замърсяване на околната среда и промяна на климата на Земята. Нещо повече, както водещи руски учени, така и учени от Комисията по околната среда и развитието към ООН предупредиха още в средата на 90-те години, че човечеството е навлязло в зоната на екологичната катастрофа, която заплашва не само цивилизацията с деградация, но и генома на Homo

sapiens. В резултат от несъобразената с екологичните фактори дейност на човечеството всекидневно загиват десетки видове животни и растения, унищожават се стотици хектара гори, които не се възстановяват, нарастват пустините и непригодните за стопанска дейност земи и неумолимо от натрупвания и неусвояван от растенията и океанския планктон въглероден двуокис, който надминава 6,400 милиона тона годишно се променя климатът на Земята. Това води до все помощни урагани и наводнения в едни региони на света и продължителни суши и пожари в други. Нивото на световния океан неумолимо се вдига, заплашвайки да потопи стотици острови и цели държави. Предупрежденията на първата Среща на върха в Рио де Жанейро 1992 г., на Световната конференция за климата в Киото и на втората Среща на върха в Йоханесбург 2002 г. постигнаха незначителен ефект в промяна на икономическата политика на редица развити държави. В Agenda 21, както и в заключителните документи на втората среща на върха се предлагат редица решения, които трябва да доведат до разработване изследване на национални стратегии за устойчиво развитие. Тези стратегии трябва да обхванат както промяната на следваните досега икономически стратегии, основани на философията на потреблението, залесяване, съхраняване на биологичното разнообразие на планетата, използване в нарастващи мащаби на енергията на слънцето, вятъра, биомасата, геотермалните води и водорода, т.е. декарбонизация на енергетиката, транспорта, индустрията и бита.

Второ, човешката цивилизация днес се основава на едно дълбоко и нарастващо **СОЦИАЛНО НЕРАВНОВЕСИЕ**. Ако в началото на 60-те години най-богатите 20% от населението на Земята са се отнасяли към най-бедните 20% 30:1, през средата на 70-те години тази разлика е вече 61:1, за да достигне в средата на 90-те години на 74:1. 15% от световното население, които представляват т.нар. "златен милиард", разполагащ се в

Западна Европа, Северна Америка, Япония и Австралия потребяват по различни данни на американски и английски учени над 85% от богатата земя, докато останалите 85% от световното население, обхващащо т.нар. "не-Запад" потребяват само 15% от световните блага. По-малко от 400 мултимилиардери притежават годишни доходи повече от 3 милиарда човеци на Земята.

Причините за това вопиющо социално неравновесие са много, някои от които исторически формирани. Но безспорен факт е, че сред най-дълбоките причини стои ФИЛОСОФИЯТА НА ПОТРЕБЛЕНИЕТО, стимулирана, а не ограничавана от налаганата съвременна глобалистка идеология на НЕОЛИБЕРАЛИЗМА. Именно неолибералната вълна, която се разгърна на Запад от началото на 80-те години ускори процесите на рязка поляризация, при която богатите стават по-богати, а бедните още повече и по-бедни. Едва ли е необходимо да се аргументира надълго фактът, че бедността е един от факторите на разрушаване на природата, а също така на неконтролируемия демографски ръст и на взрива на престъпността и на глобалния тероризъм.

Трето, от своя страна като един от факторите на бедността, на екологонесъобразното отношение към природата и на престъпността е неконтролируемия ДЕМОГРАФСКИ РЪСТ сред най-бедните и изостанали общества и региони на планетата. Обратното, в развитите общества определено се чувства застаряване и свиване на населението. По такъв начин ДЕМОГРАФСКОТО НЕРАВНОВЕСИЕ се очертава като един от източниците на опасно напрежение между развитите и неразвитите общества, между по-старите и младите поколения в бедните страни. Очевидно е, че по пътя на провежданата от развитите индустриални страни глобална политика и политика по отношение на развиващите се страни от т.нар. "Юг" днес не могат да се очакват каквито и да са значими резултати. Напротив, тази политика още повече утежнява ситуацията. Тежки

социални сътресения, масови вълни на миграция, престъпност, която деградира обществените структури на бедните страни са само част от проблемите, които за съжаление са присъщи и на България.

Четвърто, в условията на липса на перспектива за огромни маси от населението на бедните общества пътят е или бягство в пространствата на благоустроените страни на богатия "Запад" или морална деградация и ПРЕСТЪПНОСТ сред широки слоеве от населението на тези страни. За съжаление от бацила на престъпността са заразени не само най-бедните и слабограмотни слоеве на населението, но твърде често и бюрократичния апарат на добре устроените общества и на обществата в преход, каквото е и България. От престъпността и корупцията са обхванати често всички етажи на властта -законодателна, изпълнителна, съдебна и полицията и няма сила, която да се пребори с метастазите на това тежко заболяване на съвременната цивилизация. Предлаганите мерки и средства по същество само фиксират следствията, а не причините.

Пето, в единство с бедността и престъпността се разгръща в съвременната глобална епоха и вълната на ГЛОБАЛНИЯ ТЕРОРИЗЪМ. Вече над 6000 са различните терористични организации с крайно дясна и крайно лява екстремистка идеология, с екстремистки фундаменталистки мотиви, които в бързо изгражданата световна мрежа проникват в структурите на различните общества, като поставят под напрежение и натиск институциите на властта и правовия ред на съвременните държави. В авангарда на тези глобални терористични мрежи несъмнено стои прословутата ислямска фундаменталистка организация "Ал Кайда"/ "Базата"/ под ръководството на саудитския мултимиллионер Осама бен Ладен. За по-малко от десетилетие бяха извършени над 12 000 престъпления. Събитията от 11 Септември 2001 г., които разтърсиха света бяха не само прелюдия към нов военен сблъсък между САЩ и останалите страни на Запада с изостаналите общества, където се базират "майките" на

тези терористични организации, но и показател, че действително светът след края на "Студената война" е навлязъл в нова фаза на една "непозната, ужасна война" без правила, без тилове и фронтове.

Общото заключение от краткия анализ на негативните ефекти и опасности, предизвикани или стимулирани от глобализацията, които засягат всички общества, включително и България е, че се създава една дълготрайна ГЛОБАЛНА НЕСИГУРНОСТ за цялата цивилизация, за всеки индивид на планетата, заплашвайки техния просперитет и бъдеще.

Какви могат да бъдат отговорите?

III. ПОЛИТИКИТЕ В ГЛОБАЛНАТА ЕПОХА

Една част от развитите страни и преди всичко безспорният лидер САЩ залагат на принципите на силовата политика за решение на тези конфликти. Това е все същият стар колониален подход, когато "непослушните" се наказват и се принуждават да се приспособят към интересите на политиката на "метрополиите". Разликата е само в характера на мотивировката на предприеманите действия, обработката на мнението на "световната общност" и използваното "умно"оръжие в "хуманитарната интервенция".

Другата част, сред които основното ядро на Европейския съюз, т.нар. "стара Европа" - засега Германия, Франция, Белгия и Люксембург и присъединилата се към тях Русия предпочитат да разрешават глобалните и регионални конфликти по пътя на диалога, на консенсуса. Освен това те смятат, че на изостаналите по различни причини общества може да се помогне реално не чрез предоставяне на различни продоволствия и други средства, а чрез инвестиции във високотехнологични производства и в образованието на тяхното население, за да могат те самостоятелно да решат своите социални проблеми. Наред с тези страни, а също Китай и Индия все повече стават привържениците на идеята за "многополюсен

свят". Освен това Европейският съюз определено смята, че пътят към изграждане на един по-справедлив свят, способен да се справи с глобалните предизвикателства е свързан с приложението на модела за устойчиво развитие, чийто основни принципи бяха лансирани на втората "Среща на върха" в Йоханесбург - Септември 2002 г.

Какви могат да бъдат политиките на останалите държави, които в съвременната глобална епоха се оказаха в голяма степен обекти, а не субекти на процесите на глобализация?

Първата е несъмнено политиката на западнизма, на уестърнизацията, при която обществата се отказват от своята цивилизационна принадлежност и своите национални интереси и стремежи се да се модернизират технологически и икономически възприемат безрезервно западните принципи и ценности. Този прокламиран преди години и от някои български политици "нов цивилизационен избор" поражда дълбоки противоречия в духовната система на обществото и вместо да му помогне му пречи в неговото развитие.

Втората политика е свързана с възраждане на различни религиозно фундаменталистки движения и действия, които поставят под въпрос защитата на националните интереси и заплашват не само изостаналите общества, но и цялата цивилизация, защото те са идейните основи на глобалния тероризъм.

Трета е политиката на изолационизъм в условията на съхраняване на авторитарни структури и тя също не работи нито в полза на тези общества, нито пък за останалото човечество, защото ги откъсва от единния исторически процес.

Четвърта е вероятно най-плодотворната политика, която съвременните изостанали по една или друга причина общества могат да прилагат в глобалната епоха. Това е политиката на **модерния патриотизъм**. Обществата, които избират политиката и стратегията на

модерния патриотизъм, подобно на обществата, които по волята на своите политически елити се позападняяват, също се стремят към интеграция в глобалното пространство чрез известен отказ на контрол над собственото си локално пространство, но за разлика от тях в същото време се стремят към проникване и контрол над определени зони и нива на глобалното пространство. В този смисъл модерният патриотизъм /национализъм/ не се отказва от суверенитета на своята държавна територия, а залага на нейната равностойна интеграция с останалите локални пространства в едно действително планетарно пространство, в което действат равнопоставени и равноправни субекти на международните отношения.

Историческата перспектива на политиката и стратегията на позападняяване е изграждане на униформизиран, загубил многообразието си еднополюсен свят със силно отслабени зони на непълноправно интегрирани локални пространства, в които държавите са се отказали от своите национални интереси. Обратното, историческата перспектива на политиката и стратегията на модерния патриотизъм /национализъм/ е изграждане на многополюсен, основан на многообразието на духовните култури и исторически традиции свят.

Модерният патриотизъм /национализъм/, за разлика от национализма на предишната епоха, когато липсваха съвременните фактори на глобализацията и процесите на интеграция на човечеството не бяха толкова интензивни, отчита обективния и закономерен характер на тези процеси, неизбежната необходимост обществата от затворените локални пространства да се интегрират в глобалното пространство. Пътят за тази интеграция модерният патриотизъм вижда не в позападняяването на тези общества като условие за тяхното технологично, икономическо и политическо модернизирание, а във **ВЪЗРАЖДАНЕ И МОДЕРНИЗИРАНЕ** на националните култури, активното им вписване в системата на световната духовна култура като главно условие за мотивация за

технологично, икономическо и политическо модернизиране. В този смисъл модерният патриотизъм е за глобализация, мондиализация на икономическия живот и технологиите и мултикултурализация на духовния живот на съвременните общества като условие за техния просперитет. Значи става въпрос не за връщане назад в историята или отказ от идентичност, а чрез опиране върху историята и поемане на нейните импулси и дух да се направи скок за цялостно духовно и материално модернизиране.

Особена роля в провеждането на политиката /геополитиката и геоикономиката/ и стратегията на модерния патриотизъм /национализъм/ играе държавата. Именно в политиката на модерния патриотизъм държавата от традиционните локални пространства на "не- Запада" намира идейните основи и принципи за своето съхранение, като промени радикално своите исторически формирани функции. Тази държава, за да впише обществата в глоболизиращата се система на човечеството, трябва решително да преодолее старите нагласи на авторитаризъм и администриране, на тотално контролиране дейността и поведението на гражданите си и да се преустрои в главен арбитър, координатор и стратег на тяхната дейност, за да впише успешно автономните икономически субекти от даденото общество в световната икономическа система, а информационните институции - в световните информационни мрежи, да гарантира динамична устойчивост между обществото и заобикалящата го природна среда, а така също и между самите социални групи, институции и образувания. Ключовите фактори, върху които държавата на модерния патриотизъм следва да се опре, са: повишаване на образованието, духовната култура и материалното благосъстояние на населението. Само като развива науката и образованието като национални приоритети и повишава качеството на човешкия фактор, държавата на модерния патриотизъм е в състояние да реши големите проблеми на догонващото

технологично, икономическо и политическо развитие. Опряната на тези фактори политика на модерния патриотизъм ще бъде подкрепяна от гражданското общество, защото действително ще работи за неговата свобода, достойнство и просперитет, за пълноценна реализация на неговите национални интереси.

Всичко казано дотук за глобалната епоха, нейните ефекти и предизвикателства и за политиките в условията на тази епоха могат да бъдат отнесени и към избора на национална политика на България. Очевидно е, че успешна може да бъде само политиката на модерен патриотизъм, която единствена е в състояние да съхрани националната ни идентичност и да защити националните ни интереси. В известен смисъл политиката, която има като своя главна цел отстояването на националните интереси е именно политиката на модерен патриотизъм /национализъм/. На свой ред НАЦИОНАЛНИТЕ ИНТЕРЕСИ са конкретизирани на всеки исторически етап в определени форми и измерения жизнени потребности на нацията, в случая българската нация, разбираана не като етническа, а като гражданска политическа общност на всички, които споделят историята и културата на България и носят историческата отговорност за нейното бъдеще.

В какви посоки в условията на глобализацията можем да виждаме реализацията и отстояването на българските национални интереси?

1. В епохата на глобалната несигурност и предизвикателства първата посока, в която трябва да се реализират националните интереси е гарантиране на националната сигурност на територията на страната и навсякъде, където има български граждани и активно участие в коалициите на международната общност в борбата им срещу световния тероризъм.

2. Втората посока на реализацията на българската политика в защита на националните интереси е безалтернативното прилагане на

принципите и изискванията на една екологосъобразна политика на опазване на околната среда и съхраняване на биоразнообразието, на политика на устойчиво и балансирано развитие, при която да бъде постигната справедливост между днешните и утрешните поколения на България, между различните социални групи и слоеве на българското общество.

3. В единство с цялостната си политика на сигурност и устойчиво развитие България трябва ясно да определи своите икономически приоритети и да хвърли определени средства за технологически пробиви, с които да намери своята собствена ниша в системата на световната икономика. Само при наличието на такъв технологичен пробив ние можем да се надяваме, че ще успеем да изтеглим цялата национална икономика от състоянието в която тя изпадна вече второ десетилетие.

4. Търсейки своето място в системата на световната икономика ние трябва да се опитваме не само да укрепим съществуващите пазари, но и да възстановим старите и да намерим нови за пласиране на нашата продукция. Пробивите трябва да бъдат не само стокови, но и капиталови и културно-информационни.

5. Не можем да направим каквито и да са технологически пробиви, ако не обявим науката и образованието за приоритети на националната ни политика. Само наука, която има ясни адресати в практиката и силни стимули за реализация на научните кадри може да се стреми към високи открития и технологически иновации. И не може да има високо качество на хората, обявени за "богатството на България", ако не се гарантира високо и качествено образование за всеки български гражданин.

6. Високото качество на човека е немислимо без осигуряване за всеки български гражданин достъпно и висококачествено здравеопазване.

7. И не най-накрая, българският народ трябва да бъде научен, че в една епоха на високи технологии, на огромни постижения на

научно-производствената революция, на глобални опасности и предизвикателства живот, свобода и просперитет постига само онзи, който всеки ден ги завоюва в борба. Това означава, че държавата трябва да осигури условията, принципите и правилата на функциониране на обществото, но всеки гражданин трябва всекидневно да се учи и да се бори за своята реализация, за това да бъде българин и заедно с това гражданин на света. За да ни има и през XXI век и во веки веков!